

АСОЦИАЦИЯ „ПРОЗРАЧНОСТ БЕЗ ГРАНИЦИ“

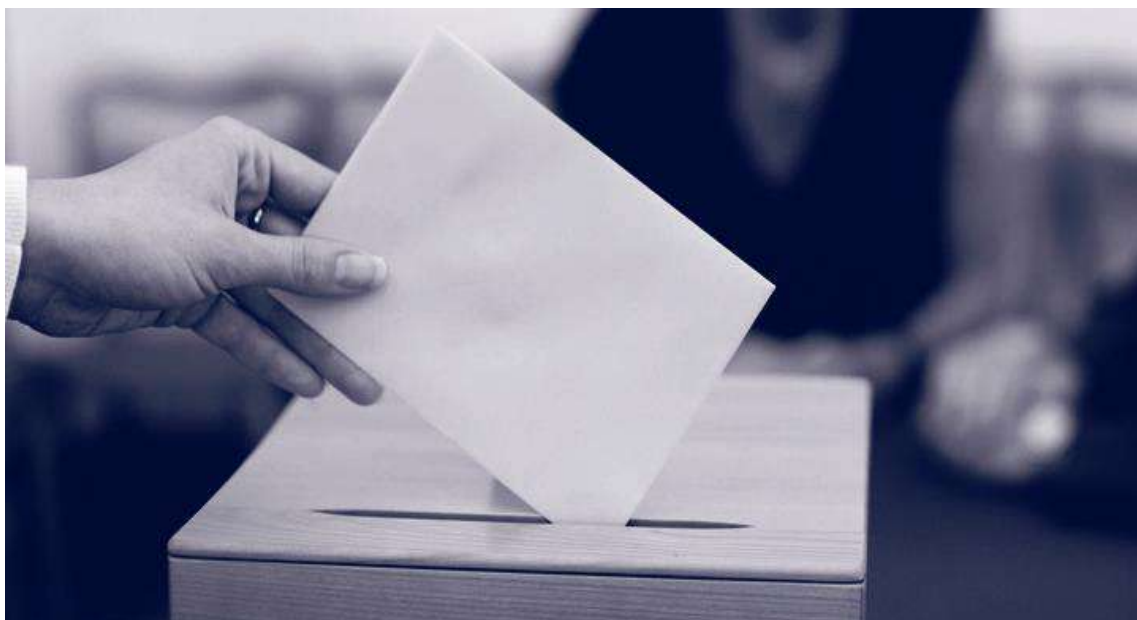
ОБЩИНИ НА ПРИЦЕЛ

ДОКЛАД

ОТ

наблюдението на изборите за общински съветници и
кметове

(27 октомври и 3 ноември 2019 година)

София
2019

Съдържание

УВОД	3
I. ПОДГОТОВКА НА ИЗБОРИТЕ. ПРЕДИЗБОРНА КАМПАНИЯ.....	4
1. ПРЕДИЗБОРНА КАМПАНИЯ	4
II. РЕЗУЛТАТИ ОТ НАБЛЮДЕНИЕТО В ИЗБОРНИЯ ДЕН	11
1. ТИПОЛОГИЯ И ДОМИНИРАЩИ ИЗРАЗНИ ФОРМИ НА НАРУШЕНИЯТА В ИЗБОРНИЯ ДЕН	11
2. СИГНАЛИ ДО ИНСТИТУЦИИТЕ.....	16
3. НЕДЕЙСТВИТЕЛНИ БЮЛЕТЕНИ В МЕСТНИТЕ ИЗБОРИ – МАЩАБ И ПРИЧИНИ	17
III. ТЕНДЕНЦИИ ПРИ НАРУШЕНИЯТА НА ИЗБОРНИЯ ПРОЦЕС В БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2009 – 2019	20
IV. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ	25
Приложение № 1	33
Приложение № 2	35
Приложение № 3	38

УВОД

Асоциация „Прозрачност без граници“ извършва за пети път наблюдение на подготовката и провеждането на местни избори. През 2003 г. и 2007 г. фокусът на вниманието бе поставен върху финансирането на предизборните кампании. От 2011 година насам организацията извършва цялостно наблюдение на изборния процес – както на подготовката на предизборната кампания, така и в рамките на изборния ден. През 2011 г. екип на организацията осъществи мащабно наблюдение на изборния процес във всички общини – областни центрове на страната, като акцентът бе наблюдение на модела на преброителен център. През 2015 г. наблюдението на местните избори бе съчетано с широка информационна кампания относно позитивите и негативите при дистанционното електронно гласуване, като причината за това бе съчетаването на местните избори с националния референдум по темата.

През 2019 г. наблюдението на Асоциация „Прозрачност без граници“ бе извършено със съдействието на наблюдатели, които са студенти от три водещи университета в страната – Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ и Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“.

Основният метод, приложен в рамките на наблюдението, е включено наблюдение на терен, осъществено в 18 населени места. В допълнение са приложени анализ на съдържанието на документи на официални институции (ЦИК, РИК, СИК, МРРБ – ГРАО, НСИ) и медиен мониторинг, който е послужил за предоставяне на данни относно протичането на изборния процес в страната.

Така използваните методи послужиха като източник на информация относно доминиращи проблеми в рамките на изборния ден, като не претендират за изчерпателност или представителност на данните и изводите за изборния процес в цялата страна. Същевременно следва да се отбележи, че изборът на населените места и приложените изследователски методи позволяват да бъдат направени изводи, които очертават доминиращите характеристики на проведените избори.¹

Настоящият доклад отразява резултатите от извършеното наблюдение на изборите за общински съветници и кметове, проведени на 27 октомври и 3 ноември 2019 г. Той съдържа констатации и оценки на екипа на Асоциация „Прозрачност без граници“, като по този начин изразява стремежа на организацията да съдейства за преодоляване на установените дефицити в изборния процес.

¹ Бел.: към финалната версия на доклада ще бъдат приобщени и резултатите от изследване на общественото мнение, което има за цел да даде допълнителна информация за възприятията на гражданите относно основните проблеми в изборния процес, както и данни с представителен характер относно мащаба на нарушенията.

I. ПОДГОТОВКА НА ИЗБОРИТЕ. ПРЕДИЗБОРНА КАМПАНИЯ

1. ПРЕДИЗБОРНА КАМПАНИЯ

1.1. Финансиране на предизборните кампании

Финансирането на предизборната кампания на кандидатите за общински съветници и кметове се осъществи по правила, които бяха частично променени през лятото на 2019 г.² Измененията се отнасяха до: намаляване размера на държавната субсидия, премахване на забраната за финансиране от юридически лица, премахване на някои по-детайлни изисквания за отчетност пред Сметната палата (тук се визира нефинансовия принос за предизборните кампании, който не се декларира задължително в Единния регистър по Изборния кодекс), отпадане на ограниченията в размера на даренията, които политическите партии и кандидатите за изборни позиции могат да получават (като това се отнася както до индивидуалния размер на даренията от юридически, така и от физически лица, предоставени за партия в рамките на конкретна предизборна кампания, така и за даренията, предоставени в рамките на една календарна година).

Отчитайки спецификите на предизборните кампании за местните избори, както и посочените промени в законодателството, основният фокус на наблюдение бе как се прилагат променените правила. От тази гледна точка акцентът бе поставен върху спазването на изискването за деклариране на получените дарения (още повече че законодателството е значително облекчено от гледна точка на горна граница на даренията, деклариране на нефинансов принос и т.н.).

Периодичните проверки на сайта на Сметната палата показват:

- относително закъснение при декларирането на получените дарения в Единния регистър по Изборния кодекс;
- като цяло политическите партии се въздържат да получават/декларират дарения, получени от бизнеса – в края на наблюдавания период.

Разминаването между интензивната предизборна кампания в медиите и сравнително ограниченият брой регистрирани дарения в рамките на първата част на кампанията е ясен показател на забавяне при декларирането на получените дарения. В подкрепа на това твърдение могат да бъдат приведени данни относно даренията, регистрирани една седмица след нейното начало: към 1 октомври 2019 г. броят на регистрираните дарения е 48 на обща стойност 11 597 лв. (вж. фигура 1 и фигура 2). Като се вземе предвид общият брой на регистрирани участници в изборите – 66 партии и коалиции, регистрирани на национално ниво от ЦИК, както и 643 партии, коалиции и инициативни комитети, регистрирани

² Закон за политическите партии, изм. ДВ. бр. 50 от 25 юни 2019 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 60 от 30 юли 2019 г.

от ОИК, може да се направи извод, че значителна част от участниците са декларирали със закъснение получените дарения.

Фигура 1. Регистрирани дарения една седмица след началото на предизборната кампания (данни от Единния регистър по Изборния кодекс, поддържан от Сметната палата към 1 октомври 2019 г., <https://erik.bulnao.government.bg/RegDonors/Reports/Rep2.aspx>)

Обобщени данни за извършени дарения, предоставени услуги, подадени декларации	
Общ брой на направените дарения:	48
Общ брой на направени парични дарения:	48
Общ размер на направените парични дарения:	11 597,83 лв.
Общ брой на направени непарични дарения:	0
Обща стойност на направените непарични дарения:	0,00 лв.
Общ брой на безвъзмездно предоставени движимо и недвижимо имущество и услуги:	0
От тях общ брой на безвъзмездно предоставено движимо имущество:	0
От тях общ брой на безвъзмездно предоставено недвижимо имущество:	0
От тях общ брой на предоставени услуги:	0
Общ брой на декларациите за произхода на средствата на кандидатите и на членовете на инициативните комитети:	22
Общ брой на социологическите и рекламните агенции, както и на агенциите за осъществяване на връзки с обществеността:	168

Фигура 2. Регистрирани участници в изборите за общински съветници и кметове (данни от Единния регистър, <https://erik.bulnao.government.bg/RegDonors/Reports/Rep1.aspx>)

Обобщени данни за регистрираните участници	
1.Общ брой участници регистрирани в ЦИК:	66
1.1 От тях регистрирани участници	
партии:	59
коалиции:	7
инициативни комитети:	0
2.Общ брой участници регистрирани в РИК:	0
2.1 От тях регистрирани участници	
инициативни комитети:	0
3.Общ брой участници регистрирани в ОИК:	643
3.1 От тях регистрирани участници	
партии:	57
коалиции:	7
инициативни комитети:	312
местни коалиции:	327

Тук е мястото да се направят две уточнения. На първо място, парламентарно представените партии разполагат с държавна субсидия, чието изразходване не подлежи на деклариране в рамките на предизборната кампания и поради това не е видима в тази част на регистъра. На второ място, спецификата на местните избори е такава, че множество местни кандидати се регистрират, без да извършват същинска кампания и да мобилизират финансови ресурси. Въпреки това посочените разлики поставят въпрос доколко се спазват сроковете за регистриране на даренията.

Към момента на изработване на настоящия анализ не е възможно да бъде извършена оценка на отчетите на участниците в местните избори, тъй като сроковете за одитиране на отчетите не са изтекли (впрочем това продължава да бъде един от дефицитите при реализиране на стандарта за прозрачност в изборното законодателство). Въз основа на наличната информация се открояват два въпроса, на които одитната институция следва да търси отговор:

- на първо място, дали се спазват изискваните срокове за деклариране на получените дарения за предизборната кампания;
- на второ място, дали това е пълният размер на финансовите ресурси, акумулирани и използвани от участниците в местните избори.

Таблица 1. Обобщени данни за финансирането в края на предизборната кампания (данни от Единния регистър по Изборния кодекс, поддържат от Сметната палата към 3 декември 2019 г., <https://erik.bulnao.government.bg/RegDonors/Reports/Rep2.aspx>)

Общ брой на направените дарения	1884
Общ брой на направени парични дарения	1767
Общ размер на направените парични дарения	1 724 629,13 лв.
Общ брой на направени непарични дарения	117
Обща стойност на направените непарични дарения	79 698,83 лв.
Общ брой на безвъзмездно предоставени движимо и недвижимо имущество и услуги	0
От тях общ брой на безвъзмездно предоставено движимо имущество	0
От тях общ брой на безвъзмездно предоставено недвижимо имущество	0
От тях общ брой на предоставени услуги	0
Общ брой на декларациите за произхода на средствата на кандидатите и на членовете на инициативните комитети	1537
Общ брой на социологическите и рекламните агенции, както и на агенциите за връзки с обществеността	1678

Особен интерес в тази предизборна кампания бе до каква степен участниците ще се възползват от възможността да получават дарения от юридически лица, както и какъв е диапазонът в стойността на регистрираните дарения.

Още след приемането на спорните промени в Закона за политическите партии Асоциация „Прозрачност без граници“ изрази предположение, че във връзка с местните избори партиите ще се въздържат от дарения от фирми. Проверката в регистъра на Сметната палата потвърждава това очакване – регистрирани са само 22 дарения от юридически лица. Справка в Търговския регистър обаче показва, че голяма част от физическите лица, дарители на големи по размер средства, притежават дялове в дружества с ограничена отговорност.

Диапазонът на даренията от юридически лица е значителен, като варира от 430 лв. до 100 000 лв.; 6 юридически лица са дарили средства над 10 000 лв.. Интересен факт е дарение на стойност 40 000 лв. от фондация, която посочва в декларацията за произход на средствата, че те са „дарение от физическо лице“.

Широко разпространена практика в местните избори е финансиране на кампанията от самите кандидати – чрез мобилизиране на лични средства, подкрепа от роднини (няколко дарения от лица с една и съща фамилия на стойност 560 лв.) или дарения чрез фирми, които притежават (такъв е примерът с кандидат, който финансира кампанията си чрез две дарения от по 30 000 лв.).

Анализът на размера на даренията от физически лица показва също широк диапазон на регистрираните дарения – от 5 лв. до 50 000 лв. Преобладаващият дял на дарения е в диапазона от 500 лв. до 1 000 лв. Тук е мястото да се отбележи, че за дарения на стойност до 560 лв. не се изисква представяне на декларация за произход на средствата, а за дарения под 1000 лв. не се изисква банков превод.

1.2. Организационна подготовка

Централната избирателна разработи методически указания, които осигуряваха по ясен и разбираем начин правилата за работа на секционните и общинските избирателни комисии. Като добра практика е необходимо да се отбележи създаването на интерактивни материали, които бяха публикувани на обучителния портал на сайта на Комисията. Министерският съвет отдели значително по-голям финансов ресурс, като общата план-сметка за организиране на изборите включи както по-високи възнаграждения за членовете на секционните комисии, така и допълнителни бонуси за участие в обученията.

Наблюдението на обученията обаче показва според ефект от тези мерки - доколкото част от членовете на СИК се регистрираха и не проявяваха активна ангажираност по време на обученията, а и предвид неособено голямата продължителност на тези обучения, ефектът от допълнителните ресурси и усилия не бе постигнат.

Определена критика може да бъде отправена относно информационната кампания на ЦИК на национално ниво. Тя не бе достатъчна и не се фокусираше върху новости в изборния процес. Такъв е примерът с новия формат на бюлетината с различни номера и оформление при имената на партиите и на кандидатските листи. Липсата на добра информационна кампания от страна на ЦИК, както и от страна на самите участници в изборите доведе до множество

пропуски на избирателите при попълване на бюлетините. По данни на наблюдатели на Асоциация „Прозрачност без граници“, присъствали при броенето на бюлетините, една значителна част от невалидните бюлетини се дължи на пропуск при отбелязване на избор за партия (бел.: избирателите са посочвали само избор за кандидат, без да отбележат и избора за партия).

1.3. Избирателни списъци и мащаб на явлението „изборен туризъм“ в контекста на местните избори

В навечерието на местните избори в България една от темите, които неизменно стават част от предизборните дискусии, е така нареченият „изборен туризъм“. Във връзка с местните избори, проведени през 2015 г., Асоциация „Прозрачност без граници“ извърши изследване на мащаба на това явление. Проучването от 2015 г. показва, че изборният туризъм е реален проблем, който дава негативно отражение върху изборния процес. Това важи с особена сила за изборите в малки населени места, в които дори няколко десетки гласа могат да преобърнат изборния резултат.

Изследването през 2019 г. имаше две цели: да установи дали е преодолян проблемът с изборния туризъм и да сигнализира за наличието на риск от въздействие върху изборните резултати в общини, в които има необяснима промяна в броя на новорегистрираните жители по настоящ адрес. То бе извършено въз основа на публично достъпните данни от официалния уебсайт на Служба „ГРАО“ в МРРБ и анализира тенденциите в промените на адресните регистрации по настоящ и постоянен адрес, като използва за сравнителен анализ данни от периода януари 2018 – юни 2019 г. За извършването на оценка на потенциален риск в някои общини бяха използвани също така и публикации от медиен мониторинг, който послужи като източник на информация относно специфичния местен контекст и причините за атрактивността на някои населени места.

От гледна точка на въздействие върху изборния резултат резултатите от изследването откриха като най-високорискови общините Трекляно, Джебел, Минерални бани и Грамада (вж. таблица 2). В сравнение с останалите общини, там има непропорционално увеличение в броя на новорегистрираните жители през първата половина на 2019 г.

В допълнение, съществено впечатление прави обстоятелството, че въпреки относително непроменливият брой на постоянно живеещите граждани, делът на новорегистрираните жители е значителен – той варира между 5 до 10% от населението и е достатъчно голям, за да повлияе върху изборните резултати.

Таблица 2. Общини с най-съществени промени в броя на адресните регистрации по настоящ адрес спрямо постоянното население (сравнителен период: януари 2018 г. - юни 2019 г.)

Област	Община	Новорегистрирани жители по настоящ адрес (% от населението)
Благоевград	Кресна	9,48%
Кюстендил	Трекляно	8,42%
Кърджали	Джебел	5,98%
Хасково	Минерални бани	5,64%
Видин	Грамада	5,77%
Кърджали	Ардино	3,10 %
Монтана	Георги Дамяново	2,30%
Кърджали	Кирково	2,26%
Монтана	Якимово	2,10%
Кюстендил	Бобошево	2,05%
Бургас	Приморско	1,47%

Източник: Таблици на населението, Служба ГРАО (<https://www.grao.bg/tables.html>).

В Приложение № 1 към настоящия анализ са представени по-детайлни данни както за посочените общини, така и за общо 30 общини, при които са констатирани съществени промени в броя на жителите по постоянен и настоящ адрес за периода януари 2018 – юни 2019 г. Тук е мястото да се отбележи, че данните трябва да се интерпретират коректно и задълбочено, като се отчитат допълнително всички детайли на местния контекст. Част от тях дават аргументи за наличие на естествен процес по мобилизиране на избиратели, които са родени в тези населени места, но друга част от данните извеждат на преден план пренасочването на избиратели от други населени места като израз на стремеж за промяна (подмяна) на вота.

Резултатите от проучването в масива от данни на служба „ГРАО“ провокираха изследователския екип да потърси допълнителна информация за причините, които стоят зад тенденцията за „изборен туризъм“. Използването на метода за анализ на съдържанието на медийни публикации доведе до изводи в три основни насоки:

- въпреки промените в Изборния кодекс и в Закона за гражданската регистрация, които оказаха съдържателен ефект върху изборния туризъм през 2015 г., все още съществуват дефицити в законодателството, позволяващи манипулирането на изборните резултати чрез използването на „мъртви души“ – случаят с новорегистрирани жители в община Кресна (при който самите граждани не са информирани за промяната на адресните им регистрации) откроява възможността трети лица да

променят адресната регистрация по настоящ адрес на неограничен брой граждани и по този начин да променят изборния резултат;

- в малки общини, в които местната икономика е с твърде ограничен мащаб и перспективи за развитие, и в общини, в които единственият потенциал за развитие са природните ресурси (например минерални извори) стремежът за запазване на контрола върху местната власт е съчетан със стремеж за запазване на контрола и/или достъпа до тези ресурси. Подобен тип общини са силно податливи на схеми за организиране на „изборен туризъм“ – било то заради стремеж към запазване на монопола върху местните ресурси, било то заради стремеж за промяна на статуквото;
- съществуват редица малки общини, които нямат собствен капацитет за поддържане на самостоятелни органи на местно самоуправление и по същество са сателит на други съседни населени места. За да запазят своите местни органи те „привнасят“ както избиратели, така и кандидати за изборни позиции в местните органи на самоуправление. Такива общини не винаги са обект на непочтено външно въздействие, целящо да подмени волята на местните жители, а по-скоро са показател за това, че местните жители са готови да прилагат практики на ръба на закона, за да запазят органите на местна власт и местно самоуправление.

II. РЕЗУЛТАТИ ОТ НАБЛЮДЕНИЕТО В ИЗБОРНИЯ ДЕН

1. ТИПОЛОГИЯ И ДОМИНИРАЩИ ИЗРАЗНИ ФОРМИ НА НАРУШЕНИЯТА В ИЗБОРНИЯ ДЕН

Общият брой на регистрираните нередности и нарушения в изборния ден е 86. В съответствие с методологията за наблюдение, нарушенията са класифицирани в четири основни типа:

- организационни нарушения;
- незаконна реклама и агитация;
- купуване на гласове и
- форми на контролиран вот.

Обобщението на статистическите данни (вж. графика 1) показва, че най-значителен дял имат организационните нарушения, които съставляват 72,09% от всички нередности. Втората група от най-често констатирани нарушения е свързана с контролиран вот, който обхваща 18,6%, който е индикатор за опити за оказване на нерегламентирано въздействие върху волята на избирателите. Делът на политическата реклама и агитация, които не съответстват на законовите изисквания, обхваща 6,97% от всички нередности в изборния процес. Четвъртата група от нарушения се отнася до случаите на директно купуване на гласове, установени в рамките на изборния ден – нейният дял е 2,32%.

Графика 1. Типология на нарушенията в изборите за общински съветници и кметове (27 октомври/3 ноември 2019 г.)³

³ Данните са получени въз основа на пряко наблюдение на рисковни секции, като отразяват доминиращи проблеми в изборния процес и нямат представителен характер за цялата страна.

1.1. Организационни нарушения

Организационно-техническите проблеми в работата на изборителните комисии имат пряко отношение към отчитането на резултатите от изборите и имат пряко отношение към доверието в изборния процес. В по-голямата част от случаите те са показател за дефицити в институционалния капацитет на изборната администрация (липса на адекватно обучение, смяна на членове на комисииите в последния момент, неинформираност за съществуващите правила или небрежност при изпълнение на задълженията). Наред с това, обаче, следва да се вземе предвид, че част от организационните нарушения са резултат от политическа пристрастност и преднамерено въздействие, което цели да повлияе върху резултатите от изборите.

Данните от наблюдението на Асоциация „Прозрачност без граници“, осъществено по време на двата тура на местните избори, показват че организационните нередности имат доминиращ дял сред нарушенията в изборния процес (вж. Приложение № 2, в което са описани конкретните нарушения и населеното място/секция, в които са установени). Анализът на сигналите показва, че сред тях се открояват четири групи:

- А/ неспазване на процедурите за боравене с бюлетините;
- Б/ допускане на хаос в изборното помещение и присъствие на лица без обозначителни знаци в секцията;
- В/ нарушения при попълване на данни в изборителните списъци;
- Г/ нарушения при попълване на протоколите с изборните резултати.

В рамките на първата категория, свързана както с боравене с бюлетините в рамките на изборния ден, така и при отчитането на изборните резултати, са установени няколко характерни и често повтаряни нарушения:

- предварително откъсване на бюлетини, предварително поставяне на печати (София, Пловдив, Нова Загора,);
- пропуски при поставяне на втори печат (София);
- поставяне на бюлетините в отделни урни (София);
- запитване на изборителите дали желаят да получат всички бюлетини или част от тях (Перник, Пловдив, Хасково, София, Варна);
- предварително откъсване на отрязъците с контролни номера и неправилното им съхраняване извън предназначенията кутия (София, Пловдив).

Досегът на членовете на изборителните комисии до бюлетините е детайл от изборния процес, на който следва да се отдели особено внимание. Основната причина за това е, че в част от случаите нарушенията нямат обикновен

технически характер, а накърняват съществено правата на избирателите и изразяват целенасочено въздействие, което може да промени изборните резултати. В тази връзка е необходимо да се отбележат следните съществени изразни форми на организационни нарушения, установени от наблюдателите на Асоциация „Прозрачност без граници“:

- разкриване тайната на вота на гласоподаватели чрез разтваряне на бюлетините, докато членове на СИК поставят печатите и/или откъсват контролните номера – по наблюдения и оценки на в част от случаите става въпрос за неволни действия, но в друга е констатирано, че членовете на комисиите съзнателно отварят бюлетините и проверяват как са гласували избирателите (във втория случай нарушението има и характеристиките на контрол върху гласоподавателите);
- поставяне на допълнителни знаци върху бюлетини на избиратели (София) – подобно нарушение е сериозно накърняване на вота на избирателите, тъй като автоматично превръща тези бюлетини в недействителни гласове (тук следва да се включи и един случай в секция в Бургас, при който скъсана бюлетина е залепена с тиксо и подадена на гласоподавател с уверението, че ще бъде отчетена за валидна при преброяването);
- отчитане като невалидни бюлетини, при които вотът е еднозначно изразен, но излиза малко извън квадратчето на определен участник в изборите – въпреки че методическите указания на ЦИК са ясни⁴, наблюдателите в няколко общини докладват за необяснимо стриктен подход на членове на комисии, в резултат на който такива бюлетини са квалифицирани като недействителни.

Що се отнася до втората голяма група от организационни нарушения – при попълване на протоколите – е необходимо да се отбележи, че въпреки изричните методически указания и по време на тези избори членовете на секционните комисии продължават със следните практики:

- отваряне на протоколите преди приключване на изборния ден и предварително попълване на данни в тях (Пловдив; София);
- неизписване с думи, а само с цифри на резултатите от гласуването (това нарушение поставя въпрос каква е целта на подобен подход – спестяване на време в края на изборния ден или извършване на по-лесни и незабележими корекции) (Силистра);

⁴ Точка 2.1.8 от методическите указания на ЦИК посочва какви са характеристиките на недействителните бюлетини: „... Това са тези бюлетини, върху които няма поставен знак в нито едно квадратче за гласуване (празна бюлетина), зачертани са всички листи, има поставен знак в повече от едно квадратче за гласуване (за партия, коалиция, местна коалиция, независим кандидат или в квадратчето „Не подкрепям никого“), или не може да се установи еднозначно вотът на избирателя.“.

- игнориране на черновата на протокола и нанасяне на данните директно върху официалния протокол, което в случай на технически грешки води до поправки върху официалния протокол;
- извършване на множество поправки върху протоколите без да са съпроводени от подписите на всички членове на комисиите;
- отказ от предоставяне на наблюдателите на протокол с резултатите от гласуването, включително и заради затруднения при боравенето с копирната техника (Нова Загора).

Една от основните задачи на членовете на изборителните комисиии е поддържането на ред в изборното помещение, който да осигури спокоен процес по гласува за изборителите и подходящи условия за работа на комисиията. В тази връзка са констатирани пропуски, които до голяма степен се считат незначителни, но поради тази причина за тях не се вземат мерки. Такива са: -

- пропуски при носенето на обозначителни знаци както от членове на комисиите, така и от застъпници (София, Сандански, Перник, Ивайловград, Хасково, Перник, Пловдив);
- присъствие в изборното помещение на лица, чийто статут не е ясен (най-вероятно това са застъпници (София, Пловдив, Хасково, Перник);
- допускане на хаос, струпване на голям брой изборителни в изборното помещение (Джигурово-Сандански, Горна Оряховица, Хасково, София, Перник);
- неинформираност на членовете на изборителните комисиии относно правилата за регистриране на наблюдатели и нежелание да ги допуснат да наблюдават всички етапи от изборния процес (Нова Загора, София);
- допускане на по-голям брой застъпници в изборното помещение (Пловдив);
- диктуване на висок глас лични данни на гласоподавателни (Пловдив, Нова Загора);
- допускане на грешки при вписване на лични данни на изборителите в изборните списъци – вписване на грешни редове, невписване на всички необходими данни от личната карта (София);
- член на комисиията нарушава тайната на вота докато откъсва отрязъка с контролния номер: София СИК 224607019, СИК 224609065.

1.2. Агитация в изборния ден

В сравнение с другите нарушения, тази категория е считана за по-малко значима. Тук е мястото да се отбележи, че по време на тези избори е установена тенденция за изместване на мястото на агитацията от изборните помещения към

електронните медии, включително и социалните мрежи. В рамките на изборния ден са установени следните преки и непреки изразни форми на агитация:

- поставяне на агитационни материали в близост до избирателната секция (Силистра и Сандански);
- извършване на агитация за конкретни партии и кандидати (Нова Загора, Бургас, София)
- демонстративно обявяване на принадлежност към партия и призоваване на избиратели да гласуват (София);
- обявяване на данни от екзит пол (Пловдив).

1.3. Купуване на гласове

Характерът на престъпленията, свързани с купуване и продаване на избирателни гласове е такъв, че все по-малко предполага прякото им установяване в рамките на изборния ден и непосредствено до изборното помещение. Въпреки това следва да се отбележи, че в рамките на първия тур на местните избори бе констатиран един случай на пряко купуване на гласове (предоставени храни на избиратели в Пловдив).

1.4. Контролиран вот

Резултатите от наблюдението показват, че контролираният вот остава съществен проблем в изборния процес, като намира силно концентриран израз в някои квартали и общности. В рамките на изборния ден той се осъществява основно със съдействието на застъпници, членове на избирателни комисии и представители на местните власти.

По време на двата тура данните за такива нарушения бяха акумулирани както от наблюдателите на Асоциация „Прозрачност без граници“, така и от граждани, които подадоха сигнали за случаи, които са индикатор за контролиран вот и/или за предварително осъществено купуване на гласове. Такива са:

- разкриване тайната на вота от избиратели чрез демонстративно показване на попълнена бюлетина към членове на избирателни комисии или застъпници, присъстващи в изборното помещение;
- членове на избирателни комисии съзнателно разкриват тайната на вота на гласоподавателите чрез разтваряне на бюлетините, докато поставят печатите и/или се откъсват контролните номера;
- заснемане на попълнените бюлетини с телефон в тъмната стаичка;
- групово придвижване на граждани до секциите;
- допускане на застъпници на политически партии, които се разпореждат с организирането и насочването на избиратели непосредствено на входа на секциите (София);

- наличие на лица, които наблюдават избирателите и контролират как протича изборния процес (Перник, Пловдив, Горна Оряховица).

2. СИГНАЛИ ДО ИНСТИТУЦИИТЕ

В рамките на двата тура на местните избори Асоциация „Прозрачност без граници“ отправи 9 писмени сигнала до съответните нива на изборната администрация:

- 1 сигнал до ОИК – Перник с молба за проверка относно действията на избирателна комисия, изразяващи се в разкриване тайната на вота на гласоподаватели и запитване на избирателите дали желаят да получат всички бюлетини или част от тях.
- 6 сигнала до ОИК – София относно: - неспазване на методическите указания за поставяне на бюлетините в една избирателна урна; - предварително откъсване на контролни номера на бюлетините; разкриване тайната на вота при поставяне на втори печат върху бюлетини; - непредприети мерки спрямо застъпник, който се разпорежда в изборното помещение) като предвид значимостта и/или системния характер на нарушенията 3 от тях са отнесени до ЦИК; - невписване в избирателния списък на необходимите данни от личните карти на избиратели;
- 1 сигнал до МВР относно индикации за контролиран вот сред избиратели от район Слатина в София.
- До ЦИК са изпратени сигнали за следните нарушения: - необходимост от контрол спрямо избирателните комисии как процедурат с отрязъците с контролни номера на бюлетините; - проверка относно поставяне на знаци върху бюлетините на избиратели от страна на членове на избирателна комисия; - разкриване тайната на вота от членове на избирателна комисия; - отваряне и попълване на протокола преди приключване на изборния ден.

3. НЕДЕЙСТВИТЕЛНИ БЮЛЕТИНИ В МЕСТНИТЕ ИЗБОРИ – МАЩАБ И ПРИЧИНИ

Обобщените данни от анализа на резултатите от гласуването показват, че делът на недействителните бюлетини за общински съветници бележи исторически максимум от началото на демократичните промени досега. Изчисленията на Асоциация „Прозрачност без граници“, направени въз основа на официалните резултати от местните избори във всички 265 общини, показват следното:

- На национално ниво броят на недействителните бюлетини за общински съветници бележи исторически максимум от 466 077, като те съставляват 15,098% от подадените бюлетини (вж. таблица 3). Ако към тях се прибавят още 89 682 невалидни бюлетини за кметове на общини, то общият брой на невалидните бюлетини за общински съветници и кметове на общини надхвърля половин милион – 555 759.
- Посочените стойности не включват недействителните бюлетини за кметове на кметства. Те не включват и дела на бюлетините, попълнени с избор „Не подкрепям никого“, който беше специално предвиден в изборното законодателство, за да отрази вота на избирателите, които не желаят да посочат конкретен политически избор.
- На ниво области обобщените данни показват, че в 3 области делът на недействителните бюлетини е над 20%, а в 11 области той варира между 17% и 20%. В това отношение са особено тревожни високите стойности на процента недействителни бюлетини в следните области: Видин – 23,12%, Монтана – 20,71%, Разград – 20,07%, Ловеч – 19,99%, Пазарджик – 19,46%, Пловдив област – 19,38%, Силистра – 19,26%, Враца – 19,20%, Кюстендил – 18,96%, Сливен – 18,65%, Велико Търново – 18,64%;
- На ниво общини се открояват драстично високи стойности на недействителните бюлетини, които съставляват между 25% и 31% от общия брой на подадените бюлетини⁵;

Таблица 3. Недействителни бюлетини за общински съветници: обобщени данни за страната

Общ брой подадени бюлетини за общински съветници	3 087 045
Общ брой недействителни гласове за общински съветници	466 077
Дял на недействителните бюлетини за общински съветници	15,098%

Източник: Централна избирателна комисия, Местни избори 2010/Резултати, www.cik.bg

⁵ Вж. приложение 3, в което са посочени общините с най-висок дял на недействителните бюлетини от всички области в страната.

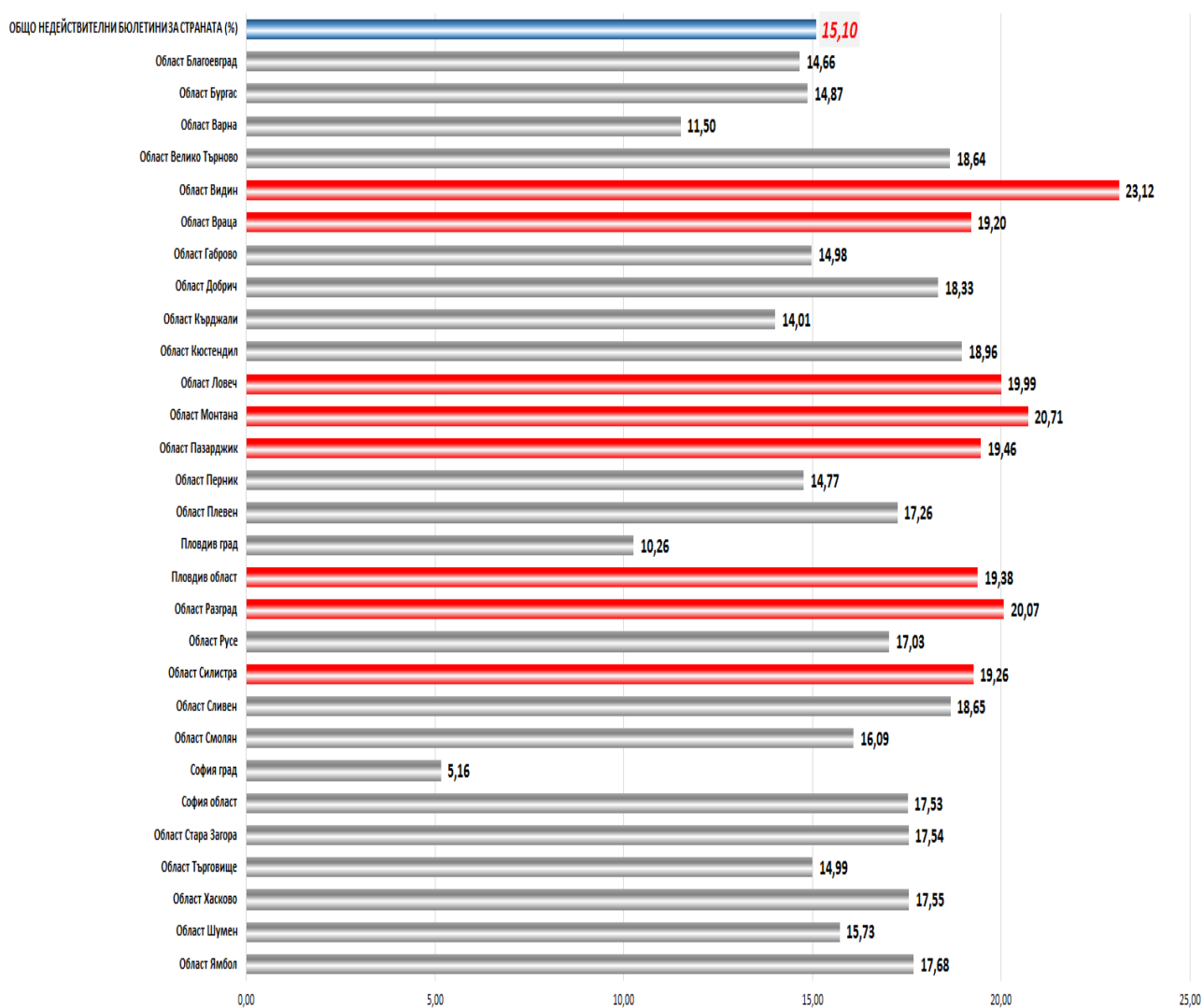
Таблица 4. Недействителни бюлетини за кметове на общини: обобщени данни за страната

Общ брой подадени бюлетини за кметове	2 869 810
Общ брой недействителни гласове за кметове	89 682
Дял на недействителните бюлетини за кметове	3,125%

Източник: Централна изборителна комисия, Местни избори 2010/Резултати, www.cik.bg

Данните относно дела на недействителните бюлетини са особено тревожни и отразяват тенденция, която не трябва да бъде negliжирана. Тя може да бъде израз както на съществени дефицити в изборния процес, така и на по-дълбоки процеси в политическия живот на страната.

Графика 2. Недействителни бюлетини: обобщени данни по области

Въз основа на данните от прякото наблюдение на изборния процес, извършено от наблюдатели на Асоциация „Прозрачност без граници“, може да се направи извод, че основните причини са следните:

1. Съчетаване на избор за няколко различни изборни позиции (за общински съветници, за кмет на община/район, за кмет на кметство), което е свързано с липса на интерес у гражданите към гласуване за част от кандидатите в един от тези избори.
2. Неинформираност на избирателите относно начина за използване на преференцията, която е резултат от неефективни информационни кампании на изборната администрация и неефективни предизборни кампании на политическите партии.
3. Ниска степен на доверие в институцията Общински съвет като представителен орган на местната власт, който изразява и защитава ефективно интересите на избирателите.
4. Протестен вот срещу политическите партии и предложените кандидати, въпреки наличието на опция „Не подкрепям никого“.
5. Осъществяван натиск върху избирателите да гласуват против волята си, купуване на гласове и контролиран вот, които се изразяват в съпротива при попълване на бюлетините.
6. Действия на членове на избирателните комисии, които са свързани както с неволни пропуски при боравенето с бюлетините, така и с целенасочени опити за манипулиране на изборния резултат (непоставяне на втори печат; надраскване на бюлетините; поставяне на знаци и отбелязвания, което ги превръща в невалидни; отчитане като невалидни бюлетини, при които знакът X или V е излязъл извън квадратчето, въпреки че вотът е еднозначен).

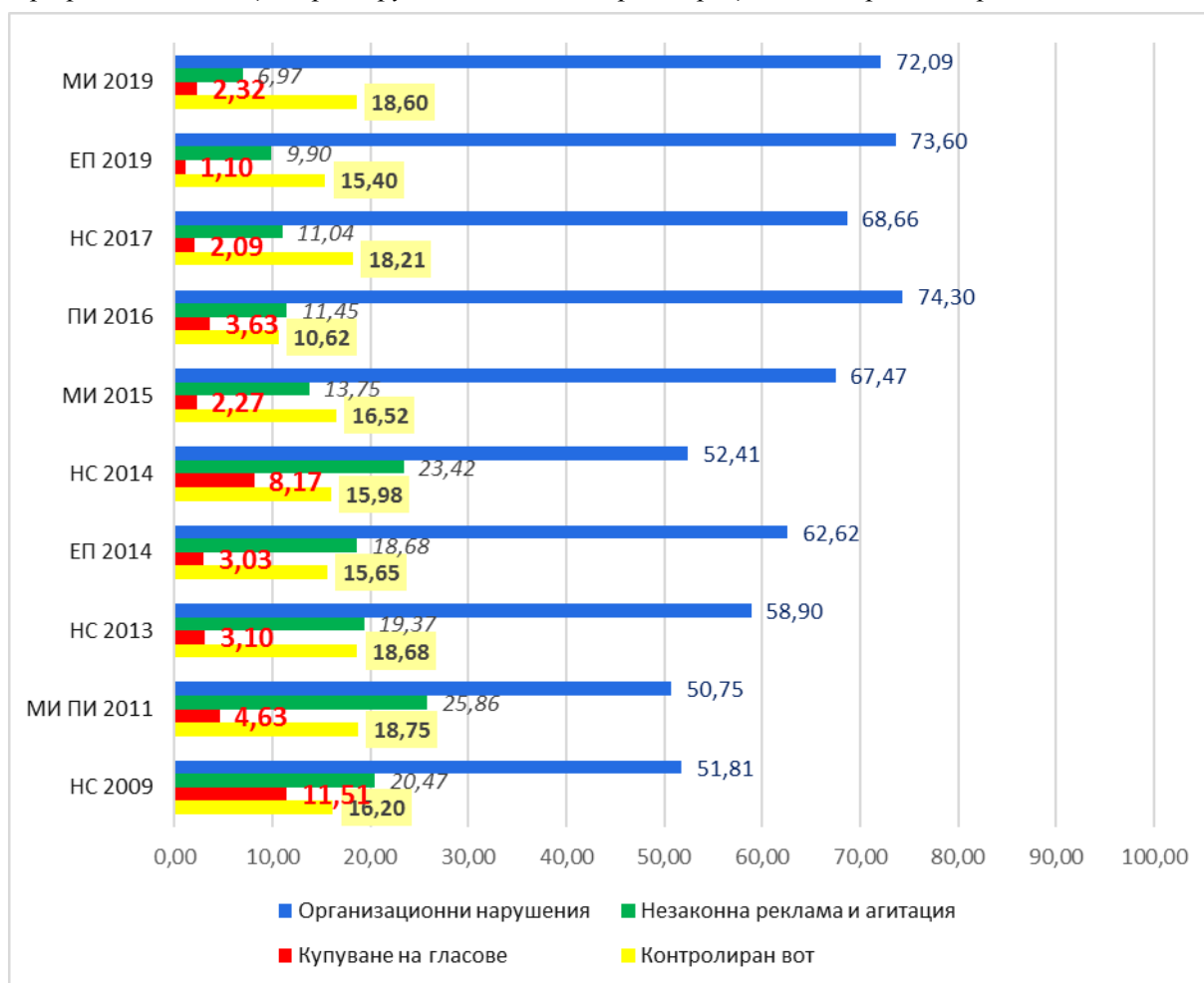
Резултатите от проведените местни избори показват, че делът на недействителните бюлетини се отклонява драстично от утвърдените международни стандарти. За да бъде направен адекватен и задълбочен анализ на причините за проблема, и съответно – за да бъдат предприети ефективни мерки, е необходимо извършване на одит на бюлетините от местните избори.

В тази връзка са необходими незабавни мерки за изясняване на причините за високия брой на недействителни бюлетини от проведените местни избори. Първата от тези мерки е извършване на физическа проверка на бюлетините от местните избори, въз основа на решение на ЦИК, която има правомощия за това по силата на чл. 57 от Изборния кодекс.

III. ТЕНДЕНЦИИ ПРИ НАРУШЕНИЯТА НА ИЗБОРНИЯ ПРОЦЕС В БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2009 – 2019

Въз основа на наблюдението на изборния процес от 2009 година насам може да бъде направен извод, че най-съществените проблеми са свързани с дефицити в организацията на изборите и с опитите за незаконно въздействие върху свободната воля на избирателите. В съответствие с методологията за наблюдение на Асоциация „Прозрачност без граници“ тези дефицити намират пряк израз в организационни нарушения, купуване на гласове и контролиран вот.

Графика 3. Тенденции при нарушенията на изборния процес в България за периода 2009 – 2019

Резултатите от наблюдението на изборния процес и на последващите реакции на институциите открояват тенденция, при която правилата и процедурите подлежат на непрекъснати промени и усложняване, без това са води до качествена промяна в положителна насока. Част от промените в законодателството се извършват без адекватна оценка на последствията, като

наред с това чрез законодателни изменения се прави опит за противодействие на проблеми, които могат да намерят своето решение чрез по-активна и ефикасна организация в дейността на правоприлагащите институции. В тази връзка промените в изборното законодателство, изразяващо се в усложняване на правилата и процедурите, не възпрепятстват ефективно злоупотребите, към които са насочени, но същевременно влошават качеството на работа на изборната администрация.

Сравнителните резултати от наблюдението в периода 2009 г. – 2019 г. показват, че най-същественят дял от нередностите в изборния процес се дължи на дефицити в работата на избирателните комисии. С особена острота този проблем се откроява на нивото на секционните комисии, които не разполагат с достатъчно познания, за да изпълняват стриктно усложнените правила и процедури, предвидени в Изборния кодекс.

Сред многобройните организационни нередности, констатирани в изборния процес, се открояват няколко характерни нарушения, които са показателни за дефицитите в работата на избирателните комисии: неспазване на процедурите за боравене с бюлетините (предварително откъсване на бюлетини, поставяне на печати, пропуски при откъсване на контролните номера), допускане на хаос в изборните помещения, извършване на манипулации при преброяване на бюлетините, допускане на технически грешки извършване на множество корекции при попълване на протоколите с изборните резултати. Част от констатираните организационни нарушения са показател не само за случайни пропуски при подготовката на изборната администрация, но и за преднамерено въздействие върху нейната работа.

Особено внимание (особено в контекста на настоятелните обществени искания на по-засилено влияние на личностите в политиката) следва да се обърне на факта, че за пореден път се наблюдават множество пропуски при отчитането на преференциалния вот (т.нар. „преференции“). Анализът на получените от наблюдателите на Асоциация „Прозрачност без граници“ протоколи на секционни избирателни комисии показва също систематично negliжиране на изискванията за подписи на всички членове на комисиите в случаите на поправки.

Преките наблюдения върху протичането на изборния процес в страната през последните години показват редица случаи на манипулации с изборните книжа: попълване на бюлетините от членове на секционните комисии след приключване на изборния ден, поправяне на протоколите без да се поставят необходимите подписи от членовете на комисиите, съзнателни пропуски при поставянето на втори печат върху бюлетините. Тези констатации са показател за липса на базова почтеност на някои членове на секционни комисии (които са длъжностни лица по смисъла на изборното законодателство) и за осъществен институционален пробив в основното звено на изборната администрация, отварящ вратата за купуване на гласове и други манипулации в изборния процес. Подобни практики ясно показват, че между категорията на организационните нарушения и по-сериозните злоупотреби в изборния процес може да има пряка

връзка, което още по-основателно поставя въпроса за професионализма, прозрачността и почтеността в работата на членовете на изборителни комисии.

Причините за липсата на подобрение в качеството на работата на секционните изборителни комисии са комплексни, като сред тях е необходимо да се изведат на преден план: 1) политическо влияние върху работата на членовете на изборителните комисии; неспособност да се задържи вече създаден капацитет за администриране на изборния процес; 2) опити за външна намеса и натиск от страна на представители на местни власти, лидери на общности, застъпници, кандидати и други лица; 3) недостатъчно обучение на членовете на комисииите.

Във връзка с втория проблем – неефективно осъществяваният контрол върху секционните комисии – необходимо да се отбележи отсъствието на политика за налагане на санкции спрямо членове на изборителни комисии, които извършват нарушения на правилата в Изборния кодекс. Налице е практически отказ от налагане на санкции, като причините за това са както липсата на разбиране за необходимостта от прилагането им, така и размерът на санкциите – твърдо установена минимална стойност от 1000 лв., без предвидена възможност за вариране в реалистичен диапазон, съобразен с характера на нарушението.

В рамките на анализирания период бяха постигнати значителни подобрения в прозрачността и публичността в работата на *Централната изборителна комисия*. Това се отнася до публичността на решенията и протоколите от обсъжданията, поддържането на регистри на сигнали, жалби, наблюдатели и застъпници, публикуването на обучителни и информационни материали. През последните няколко години интернет-страницата на Централната изборителна комисия беше последователно развивана и обогатявана, като постепенно се превърна в основен източник на информация за изборния процес в страната. Този процес трябва да бъде поддържан систематично, като навременното попълване на регистрите на ЦИК, включително тези за сигнали и жалби е една от основните практики за гарантиране на публичност в изборния процес.

В контекста на обучението на изборната администрация се констатира напредък, като Централната изборителна комисия постепенно започна да развива онлайн обучителен портал и да публикува достъпни и интерактивни обучителни материали за секционните и районните изборителни комисии.

Другата съществена категория от нарушения, констатирани последователно през последните години в изборния процес на страната, е свързана с незаконното *въздействие върху волята на изборителите*. Тук са визирани разнообразните изразни форми на престъпленията срещу изборителните права на гражданите, класифицирани като *купуване на гласове* и *контролиран вот*.

Сравнителният анализ на резултатите от наблюдението на изборния процес в последните години извежда на преден план две тенденции: 1) най-съществен дял на опитите за купуване на гласове и натиск върху изборителите се констатира при два типа избори, които концентрират най-съществен интерес за достъп до властови ресурси – местни избори и избори за национален парламент; 2) на фона на привидното намаляване на преките случаи на купуване на гласове,

констатиран в изборния ден, се увеличава дялът на случаите на контролиран вот – т.е. налице е „ефект на скачените съдове“; 3) налице е ясно изявена тенденция за преминаване от „търговия с пари“ към „търговия със зависимости“, като в този процес се мобилизират разнообразен кръг от актьори, които имат влияние върху политическия, икономическия и социалния живот на местните общности.

Една от най-тревожните тенденции, регистрирани в наблюдението на изборния процес е свързана с *нарастване на високия дял на сигналите за контролиран вот*. Та се наблюдава както при изборите за народни представители от 26 март 2017 г., така и при на местните избори, проведени през есента на 2015 г. и есента на 2019 г. По-съществено безпокойство буди фактът, че продължава да се засилва възприятието за по-интензивен натиск върху избиратели в определени райони на страната от работодатели и от представители на местни власти. Този натиск бива упражняван с инструментите на директна и индиректна финансова и икономическа принуда и има особено силен характер в региони и населени места с високи нива на безработица, ограничени икономически перспективи за заетост и високи нива на зависимост от социални плащания.

Основните изразни форми на контролирания вот остават сходни с наблюдаваните при предходни избори – присъствие на лица без обозначителни знаци в или в близост до изборните помещения, организирано извозване на избиратели, групово гласуване. От 2013 г. насам се запазва високият дял на сигнали, които касаят опити за нерегламентирано въздействие от страна на представители на местната власт, особено в малките населени места.

По отношение на субектите, осъществяващи натиск върху избирателите, е налице устойчива тенденция на привидно „отдръпване“ на застъпниците от предния план в изборния процес, като все по-ясно се открояват фигурите на: 1) представители на местните власти (кметове на малки населени места и общински съветници); 2) легитимни участници в изборния процес (членове на секционни избирателни комисии); 3) лица без ясен статут и без обозначителни знаци.

Що се касае до прякото купуване на гласове, през последните няколко години се забелязва *привидно намаляване* на неговата относителна тежест в рамките на общия обем от сигнали за нарушения, регистрирани в изборния ден. Този спад в дела на купуването на гласове се дължи на няколко фактора: регистрираният висок дял на организационните нередности; спецификите на явлението „купуване на гласове“, които правят прякото регистриране на подобни злоупотреби особено трудно; умелото мобилизиране на други форми на обвързаности на местно ниво; журналистически разкрития на различни схеми за купуване на гласове и някои спорадични действия на институциите в тази насока.

При анализа на проблемите, свързани с купуването на гласове и контролирания вот, е необходимо да се подчертае, че въпреки някои успехи за разкриване и санкциониране на този тип престъпления, като цяло дейността на

правоохранителните и правораздавателните институции не дава основание на задоволителна оценка. Макар че основните причини за произхода на явлението „купуване на гласове” не могат да се търсят в държавните институции, е обяснимо, че обществените очаквания за ефективно противодействие са отправени именно към тях. Причината за това се корени във факта, че държавните институции са натоварени с легитимните законови правомощия да разследват и санкционират тези престъпления.

В тази връзка на преден план изпъква ролята на Министерство на вътрешните работи и на Прокуратурата на Република България. Въпреки че през последните няколко години бяха предприети редица действия, съществени препятствия пред ефективното разследване на престъпленията срещу изборителните права на гражданите създават: 1) силно формализираният характер на наказателно-правната уредба, който затруднява работата на правоохранителните и правораздавателните институции; 2) неформалните близки контакти и зависимости, създадени на местно ниво, които въздействат негативно върху готовността на правоохранителните органи за ефективно разследване; 3) негативното въздействие на политическия фактор върху работата на разследващите органи, като в тази връзка следва да се подчертае, че честите смени в ръководствата на регионалните структури на МВР демотивират служителите при изпълнение на служебните им задължения и затормозяват тяхната работа по разследване на престъпления, които имат връзка с политическите процеси в страната; 4) неадекватен подход при разследване на този тип престъпления, като усилията се концентрират основно в дните непосредствено преди изборния ден и в самия изборен ден, което не позволява идентифициране на всички субекти и форми на въздействие.

IV. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Резултатите от наблюдението на изборите за общински съветници и кметове, проведени на 27 октомври и 3 ноември 2019 г., открояват няколко съществени проблема: а) нерешен проблем с избирателните списъци и с изборния туризъм, б) относително ниска избирателна активност; в) висок дял на недействителните бюлетини; г) организационни нередности, осъществявани преди всичко на ниво секционни избирателни комисии; д) неефективност на институциите при ограничаване и възпрепятстване на схемите за купуване на гласове и оказване на натиск върху избирателите.

Констатациите от наблюдението на Асоциация „Прозрачност без граници” водят до извода, че са крайно необходими мерки в две насоки:

I) Повишаване на прозрачността и подобряване на организацията на изборния процес;

II) Ограничаване на незаконното въздействие върху избирателите, изразяващо се в контролиран вот и купуване на гласове.

Въз основа на осъществената инициатива за мониторинг на изборите за общински съветници и кметове, проведени на 27 октомври и 3 ноември 2019 г., както и на дългогодишната дейност на Асоциация „Прозрачност без граници” по наблюдение на изборния процес, могат да бъдат формулирани следните препоръки.

I. ПРЕПОРЪКИ, НАСОЧЕНИ КЪМ ПОВИШАВАНЕ НА ПРОЗРАЧНОСТТА И ПОДОБРЯВАНЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ИЗБОРНИЯ ПРОЦЕС

Промяна в начина, по който се съставят избирателните списъци – създаване на регистър на избирателите по техния действителен настоящ адрес

Създаването на регистър на избирателите следва да се базира на три последователни стъпки: 1) съставяне на списък на избирателите по настоящ адрес в страната и в чужбина въз основа на данните, с които разполагат държавните институции (ГД „ГРАО” към МРРБ, МВР, НОИ, МВнР); 2) провеждане на информационна кампания сред гражданите, която цели да ги информира, че е създаден списък на избирателите по настоящ адрес в страната и в чужбина, и че могат да коригират евентуално съществуващи неточни данни; 3) верифициране на данните, извършвано лично от избирателя, който проверява коректността на данните в интернет или в населеното място, в което живее, след което потвърждава/коригира записа в избирателния регистър.

Като институция, която е натоварена със задължението да подготвя и провежда избори, ЦИК следва да има и основната отговорност при създаването и поддържането на регистър на избирателите. Данните за съставянето и поддържането на избирателен регистър следва да се основават на данни от информационните масиви на няколко институции, а не само на ГД „ГРАО”, която поддържа регистър „Население” с други функции. В тази връзка считаме, че е необходимо да бъде предвиден механизъм за служебно предоставяне на ЦИК на данни от информационните масиви на ГД „ГРАО”, МВР и НОИ. Необходимо е да се отбележи, че НОИ например разполага с актуални деклариращи данни на лицата, живеещи в чужбина, които са освободени от внасянето на здравни осигуровки – този масив от информация е надежден източник на данни за съставянето на избирателния регистър.

Важна функция на ЦИК е провеждането на информационна кампания сред гражданите за наличието на регистър по избирателите и за необходимостта от проверка на валидността на данните. В тази връзка ЦИК следва да осигури достъп до създадения регистър (при спазване на условията за защита на личните данни, чрез интернет или чрез проверка на място в общините). Финалният етап завършва с еднократно верифициране на данните от страна на избирателя, като той извършва проверка на своите данни, след което потвърждава/коригира записа в избирателния регистър. Предложеният подход осигурява реализиране на избирателното право на всички избиратели, живеещи в страната и извън нея, като изчиства избирателните списъци от така наречените „мъртви души”, не лишава български граждани от избирателни права и възпрепятства злоупотреби в изборния ден.

Промяна на начина, по който се номинират и обучават членовете на избирателните комисии, която съдейства за изграждане на устойчив

Сравнителните резултати от наблюдението в периода 2009 г. – 2019 г. показват, че най-същественият дял от нередностите в изборния процес се дължи на дефицити в работата на избирателните комисии. С особена острота този проблем се откроява на нивото на секционните комисии, които не разполагат с достатъчно познания, за да изпълняват стриктно усложнените правила и процедури, предвидени в Изборния кодекс. Това, съчетано с опитите на политическите партии да влияят върху членовете на комисииите води до съществени деформации в изборния процес. Необходима е коренна промяна в начина на администриране на изборния процес, която се отнася до: съставяне на избирателните списъци; съставяне и обучение на избирателните комисии, администриране на изборния процес в рамките на изборния ден и при преброяването на бюлетините.

За поддържане и развитие на капацитета на изборната администрация са необходими не само законови решения, а и практически действия, които водят до съхраняване на натрупан капацитет. Действащите разпоредби в Изборния

кодекс позволяват на политическите партии да извършват замени на своите представители дори и в изборния ден, като по този начин в избирателните комисии попадат представители без минимални познания относно технологията на изборния процес. В тази връзка са възможни решения в няколко насоки: 1) забрана за участие в комисия на представител, който не е преминал съответното обучение; 2) забрана за замяната на членове на избирателните комисии в седмицата преди изборите; 3) създаване на регистър на членове на СИК, които имат опит и експертиза при провеждането на избори; 4) провеждане на по-задълбочено обучение на членовете на СИК, които са включени в този регистър; 5) включване на по един експерт – юрист във всяка секционна избирателна комисия, който е добре обучен и съблюдава за коректното прилагане на правилата и процедурите, предвидени в изборното законодателство. (бел.: такава е практиката в Гърция, където представителите на юридическата общност - адвокати, магистрати – се ръководят от определени професионално-етични критерии в работата си и са задължени да участват в избирателните комисии. В населените места, където няма такива експерти, те се командироваат с цел във всяка комисия да има по един експерт с юридически познания за изборния процес.); 6) определяне на разумен диапазон на административно-наказателните санкции за нарушения, извършени от членове на избирателните комисии (сегашният изключително висок размер е неадекватен и води до отказ по прилагането на санкции).

Създаване на Регионални преброителни центрове като инструмент за възпрепятстване на възможностите за контролиран и купен вот и за ограничаване на манипулациите и грешките при броенето на бюлетините

Експерименталното прилагане на модела през 2011 година доказва, че преброителните центрове могат да функционират ефективно в малки населени места, като имат силно дисциплиниращ ефект върху работата на секционните комисии, отслабват натиска върху избирателите от страна на местни икономически и политически фактори и контрола за начина, по който гласуват в конкретна секция. С промените в Изборния кодекс от 2016 г. бе премахната възможността за създаване на регионални преброителни центрове.

Моделът на Регионалните преброителни центрове може да се реализира територията на цялата страна, като се създадат между 150 и 200 центъра, като те биха могли да използват и съвременни технологични решения за по-бързо и точно преброяване на бюлетините, като например оптични скенери.

Подобен модел би позволил да бъде променен радикално начинът на работа на изборната администрация, като създава предпоставки за: 1) прозрачност на процеса по броене на бюлетините; 2) премахване на възможността за пряк достъп на членовете на избирателните комисии до бюлетините, което възпрепятства манипулирането на бюлетините и на протоколите с изборните резултати; 3) обществен контрол върху работата на избирателните комисии и

засилване на личната отговорност на членовете на комисиите; 4) обезсмисляне на част от схемите за оказване на натиск върху избирателите и за купуване на гласове.

Извършване на проверка за причините за недействителните бюлетини - осигуряване на достъп до бюлетините за извършване на физическа проверка от страна на експерти, неправителствени организации – наблюдатели на изборния процес, и представители на ЦИК.

Високият дял на недействителните бюлетини за общински съветници – 15,10% – се отклонява драстично от утвърдените международни стандарти за допустим дял на недействителните бюлетини и може да бъде показател за подкопаване на основни стълбове на демократичния процес в страната. Необходими са незабавни мерки за изясняване на причините за високия брой на недействителни бюлетини от проведените местни избори.

За да бъде направен адекватен анализ на причините за проблема, и съответно – за да бъдат предприети ефективни мерки, е необходимо осигуряване на достъп до бюлетините на експерти, неправителствени организации – наблюдатели на изборния процес, и представители на ЦИК. Съгласно изборното законодателство разрешение за такъв достъп може да предостави Централната избирателна комисия.

ПРЕПОРЪКИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ПРОЗРАЧНОСТТА И КОНТРОЛА ВЪРХУ ФИНАНСИРАНЕТО НА ПРЕДИЗБОРНИТЕ КАМПАНИИ

Увеличаване размера на държавната субсидия до размер, който гарантира политическия плурализъм, нормалното функциониране на партиите и ефективно провеждане на предизборни кампании

Размерът на държавната субсидия и начинът на нейното разпределяне следва да отговарят на няколко критерия: а) да е прозрачна и предвидима като размер и начин на разпределяне, като това е дефинирано в закона, регламентираш всички основни аспекти от дейността на политическите партии; б) да не предизвиква зависимост от решенията на държавните институции, които вземат решения за разпределяне и съответно, да не води до бюрократизиране на партиите; в) да не демотивира партиите в търсене на други легитимни източници, като членски внос и редовни дарения на малка стойност от симпатизантите; г) да не предизвиква зависимост от тесен кръг дарители, които разполагат със значимо икономическо влияние (независимо дали това са юридически или физически лица); д) да не създава условия за неравнопоставеност между партиите, които получават държавна субсидия и останалите партии. В допълнение към това, механизмът за определяне на субсидията трябва да е прозрачен и предвидим, като е определен в Закона за

политическите партии, респективно в Изборния кодекс, вместо в Закона за държавния бюджет.

Въвеждане на ефективни и работещи забрани за финансиране от определени категории юридически лица

В съвременното демократично общество е изключително важно да бъдат определени изрични правила, забраняващи получаването на материална подкрепа от определени категории субекти, които могат да дискредитират дейността на политическите партии и кандидатите или да повлияят върху техните политически програми, решения и действия. Сега действащите забрани за финансиране от юридически лица са непълни и/или могат да бъдат заобикаляни. Необходимо е разширяване на кръга от юридически лица, които не могат да финансират политически партии и предизборни кампании, като се включат забрани за получаване на дарения от: а) държавни и общински фирми, както и фирми, в които държавата или общините притежават дялово участие; б) фирми, които са кандидати и/или изпълнители на обществени поръчки; в) фирми, които имат сключени концесионери договори с държавата или общините; г) финансиране от фирми, осъществяващи хазартна дейност; д) неправителствени организации; е) фирми, работещи в сектори, които са силно регулирани от държавата (като например финансов сектор, производство и търговия с енергийни ресурси и др.); ж) фирми, регистрирани в страната, в които дялово участие имат други юридически лица, регистрирани в офшорни юрисдикции; з) фирми, регистрирани в страната, в които дялово участие имат чуждестранни фирми, организации и физически лица.

Въвеждане на разумни ограничения в размера на даренията, предоставяни от физически и от юридически лица.

Ограниченията в размера на приходите и на разходите при финансиране на предизборните кампании са един от важните инструменти за превенция на политическата корупция. Определянето на разумни граници в размера на даренията следва да създаде защитна среда, която не позволява попадане на партиите и кандидатите за изборни позиции в зависимост от тесен кръг дарители със значителни финансови възможности. В тази връзка законът за политическите партии определяше разумен горен праг от 10 000 лв. за дарения от физически лица (в сила до юни 2019 г.) и съответно горен праг от 30 000 лв. за дарения от юридически лица (в сила до 2009 г., когато финансирането от юридически лица бе изцяло забранено).

Подобряване на механизмите за контрол, осъществяван от Сметната палата – замяна на подхода за post factum контрол по документи с подход, основан на всеобхватния мониторинг, извършван по време на кампанията и последващ контрол върху отчетите.

Сега действащата система за контрол върху финансирането има няколко дефицита: основава се на принципа на последващ контрол от Сметната палата, в резултат на което често санкциите се налагат след няколко месеца, дори година след приключването на предизборната кампания; контролът по документи не позволява да бъдат установени всички реално извършени разходи във връзка с предизборната кампания; размерът и характерът на санкциите не позволява ефективното наказание на нарушенията и не възпрепятства извършването на нови.

В тази връзка е необходима промяна, която: 1) предоставя на Сметната палата възможност за осъществяване на текущ контрол по време на кампанията; 2) предвижда инструменти за мониторинг на дейности (не само проверка по документи), които съдействат за установяване на съответствие между деклариран приходи и разходи и реално извършени предизборни дейности; 3) промяна в размера и характера на санкциите при грубо и системно нарушаване на правилата за финансиране на кампаниите и преди всичко на забраните (в може да бъде почерпен опитът на Франция, в която са предвидени глоби в значим размер и/или отмяна на мандат, получен в нарушения на забраните за финансиране на кампания).

Осигуряване на законово гарантиран безплатен и равнопоставен достъп до обществените медии.

II. ПРЕПОРЪКИ ЗА ПРЕУСТАНОВЯВАНЕ НА НЕЗАКОННОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ ИЗБИРАТЕЛИТЕ, ИЗРАЗЯВАЩО СЕ Н КОНТРОЛИРАН ВОТ И КУПУВАНЕ НА ГЛАСОВЕ

Резултатите от наблюдението на изборния процес в последното десетилетие води до два извода: 1. Потенциалът на въздействие върху този комплексен феномен чрез промени в изборното законодателство е изчерпан. 2. Ефективното противодействие е възможно само чрез всеобхватен подход за противодействие на корупцията, интегриращ усилията на институциите и на политическите партии:

За ефективното противодействие на купуването на гласове и контролирания вот е необходимо предприемането на комплекс от мерки, които, наред със създаването на Регионални преброителни центрове и съставяне на избирателен регистър, се изразяват в:

Системна работа на терен, извършвана в продължение на продължителен период преди изборите (поне два месеца) и насочена към събиране на солидни доказателства

Нов подход за организация на работата на разследващите органи на местно и национално ниво, при който дейността по разследване се планира и извършва в рамките на относително по-продължителен период, предшестващ началото на предизборната кампания. Този подход трябва да включва разследване на схеми за организирано купуване на гласове въз основа на работа на терен и то поне два месеца преди изборите.

Характерът на разглеждания тип злоупотреби с избирателните права на гражданите предполага създаването на нови подходи в организирането на разследващата дейност – в този контекст е необходимо прилагането на мерки за разследване на престъпленията, които позволяват тяхното документиране и ефективното им използване в последващ съдебен процес. Необходим е динамичен подход за справяне с динамични и бързо развиващи се практики. Разследването по анонимни сигнали също не трябва да бъде игнорирано.

С оглед на неутрализирането на ролята на близки контакти и създадени обвързаности на местно ниво между политически лидери, лидери на общности и служители в разследващите институции, е необходимо прилагането на подход, при който ключови разследвания се извършват под надзора на регионални и централни структури на правоохранителните институции.

Противодействие на сивата икономика и ограничаване на възможностите на натиск от страна на работодатели

В дългосрочна перспектива правоохранителните институции следва да насочат вниманието си към противодействие на сивия и черния сектор на икономиката, особено в кварталите с концентрирано ромско население. Особен приоритет следва да бъде даден на криминалната икономика - нелегалната търговия със стоки (цигари), лихварството и разпространението на наркотични вещества. Освен че се явяват най-сериозният източник на средства за финансиране на купуването на гласове, тези средства създават паралелна икономическа реалност, която „впримчва” голям брой хора в нерегламентирани отношения от типа „работодател-работник” и в зависимости, които противоречат на основни принципи на съвременната демократична държава и на свободната пазарна икономика.

Във връзка с натиска върху работещите, упражняван в частни фирми, е необходимо осъществяване на системни проверки от страна на институции с контролни правомощия, установяващи нарушения на трудовото законодателство (редовно изплащане на заплати, полагащи се средства за храна, условия на работното място и т.н.). В предизборния период тези проверки следва да бъдат осъществявани от контролни звена, работещи на национално и регионално ниво, като се използва включително и ротационен принцип, с цел заобикаляне на установени обвързаности и близки контакти на местно ниво.

Мерки за изсветляване на взаимоотношенията между политика и бизнес.

Един от най-съществените и нерешени проблеми в български политически живот, който дава отражение върху купуването на гласове и контролирания вот, е свързан с липсата на правила относно начина, по който си взаимодействат сферите на политиката и бизнеса. В контекста на тази широка проблемна област усилията трябва да се насочат в три насоки: установяването на законова рамка за лобистката дейност, ограничаване на възможностите за скрито финансиране на политическата дейност, прозрачно и ефективно използване на обществените ресурси, в т.ч. и чрез адекватен контрол върху обществените поръчки.

Приложение № 1

Общини с най-съществени промени в броя на новорегистрираните жители по постоянен и настоящ адрес през 2018 г. и 2019 г.

Сравнителни данни за промени по постоянен и настоящ адрес за периода януари 2018 - юни 2019 г.							
Община	ПА* - юни 2018	ПА* – ян. 2019	ПА* - юни 2019	НА** – ян. 2019	НА** - юни 2019	БРОЙ новорегистри рани жители по НА* към юни 2019 г. спрямо жители по НА* към януари 2019 г. (за последните 6 месеца)	Новорегистри рани жители по НА* към юни 2019 г. спрямо жители по НА* към януари 2019 г. (в проценти)
Кресна	5410	5358	5330	5462	5980	518	9,48%
Приморско	6419	6401	6387	7016	7119	103	1,47%
Грамада	1630	1603	1599	1925	2036	111	5,77%
Димово	6139	6069	6023	6420	6441	21	0,33%
Криводол	8439	8366	8338	9717	9811	94	0,97%
Балчик	21868	21848	21805	21712	21785	73	0,34%
Добричка	26034	26120	26175	22879	23163	284	1,24%
Тервел	28242	28296	28298	17324	17408	84	0,48%
Ардино	31588	31825	32034	14224	14665	441	3,10%
Джебел	29973	30381	30638	9193	9743	550	5,98%
Кирково	45802	45938	46008	23121	23644	523	2,26%
Крумовград	45155	45325	45418	18796	19105	309	1,64%
Бобошево	2470	2444	2425	2978	3039	61	2,05%
Трекляно	409	400	395	950	1030	80	8,42%
Бойчиновци	8684	8646	8585	9020	9114	94	1,04%
Георги Дамяново	2087	2040	2007	2258	2310	52	2,30%
Якимово	4011	3949	3902	4244	4333	89	2,10%
Пордим	5794	5741	5699	5972	6009	37	0,62%
Алфатар	3090	3095	3080	2862	2884	22	0,77%
Дулово	38242	38225	38249	30111	30361	250	0,83%
Неделино	6795	6719	6641	5980	6016	36	0,60%
Божурище	6869	6891	7005	8263	8499	236	2,86%
Братя Даскалови	6948	6944	6934	8386	8456	70	0,83%
Павел баня	17224	17209	17213	14237	14438	201	1,41%
Омуртаг	32446	32464	32546	25232	25461	229	0,91%

Минерални бани	7727	7751	7786	6880	7268	388	5,64
Стамболово	15693	15818	15916	6445	6538	93	1,44%
Каолиново	23131	23316	23389	14865	15043	178	1,20%
Никола Козлево	9134	9174	9161	7117	7210	93	1,31%
Тунджа	21496	21269	21102	22901	22957	56	0,24%

* ПА – постоянен адрес; ** НА – настоящ адрес.

Приложение № 2

Нарушения в рамките на изборния ден, констатирани от наблюдателите на Асоциация „Прозрачност без граници“ и от граждани, подали сигнал в Центъра за правна консултация на пострадали от корупция

I. ОРГАНИЗАЦИОННИ НАРУШЕНИЯ

- Закъснение или неявяване на представител от изборната комисия: Пловдив СИК 162201037; София СИК 224608002, СИК 224608003;
- Член на изборната комисия не носи отличителните си знаци, определени от ЦИК: Джигурово СИК 014000040; Ивайловград СИК 261100003; Перник - Читалище „Просвета“ СИК 143200041; Хасково СИК 263400032; Пловдив СИК 161700001;
- Застъпници не носят отличителните си знаци: София СИК 224604002, СИК 224606021; Пловдив СИК 162201037; Хасково СИК 263400032;
- Допускане на хаос, струпване на голям брой избиратели в изборното помещение: Джигурово СИК 014000040; Горна Оряховица СИК 040600051; Хасково СИК 263400032; София СИК 224606021, СИК 224604002, СИК 224606053, СИК 224614060; Перник - Читалище „Просвета“ СИК 143200040;
- Липса на информация относно правилата за регистрация на наблюдатели: Нова Загора СИК 201600003; София СИК 224602018;
- Допускане на лица без отличителни знаци да присъстват в секцията: Перник - Читалище „Просвета“ СИК 143200041;
- Допускане на по-голям брой застъпници в изборното помещение: Пловдив СИК 162205016;
- Член на СИК диктува на висок глас лични данни на гласоподаватели: Пловдив СИК 162201037, СИК 162201051; Нова Загора СИК 201600003;
- Невписване на необходимите лични данни на избиратели в избирателния списък: София СИК 224604002; София - кв. Младост СИК 224615071;
- Комисията допуска поставяне на бюлетините в отделни урни: София - кв. Младост 224615071 и СИК 113;
- Допускане на грешки при вписване на данни на избирателите в изборните списъци: София СИК 060;
- Предварително откъсване на бюлетини от кочана или предварително поставяне на печат върху бюлетини: Нова Загора СИК 201600003; Пловдив СИК 162201037, СИК 162201051; София СИК 224602018, СИК 224607019; СИК 224606021, СИК 224606053, СИК 224607031; София - кв. Горна баня СИК 36;
- Неоткъсване на контролния номер от бюлетината: Пловдив СИК 161700001;
- Предварително откъсване на отрязъка с контролния номер от бюлетината: София СИК 241200045, Пловдив СИК 162201051;
- Отрязъците от бюлетините се съхраняват извън определената кутия за отрязъци: София СИК 224608027;
- Членовете на комисията питат гласоподавателите дали ще гласуват с всички бюлетини: Перник - Читалище „Просвета“ СИК 143200041; Пловдив СИК 162201051; Хасково СИК 263400032; София СИК 224606053, СИК 13, СИК 37; Варна СИК 213;

- Член на комисията нарушава тайната на вота докато откъсва отрязъка с контролния номер: София СИК 224607019, СИК 224609065;
- Скъсана бюлетина е залепена с тиксо и подадена на гласоподавател от комисията: Бургас СИК 233;
- Член на комисията поставя знаци върху бюлетините на вече гласували избиратели: София СИК 224606059;
- Комисията допуска разтръскване на избирателната урна от гласоподавател: Пловдив СИК 162201037;
- Проблеми с копирната техника: Нова Загора СИК 201600003;
- Предварително попълване на протокола преди приключване на изборния ден: Пловдив: СИК 162205016; София СИК 224607077;
- Пропуски при попълването на протокола с резултатите от гласуването – неизписване с думи на броя на недействителните бюлетини: Силистра СИК 193100103;
- Непредоставяне на протокол с резултатите от гласуването: Нова Загора: СИК 201600003.

II. НЕЗАКОННА РЕКЛАМА И АГИТАЦИЯ

- Агитационни материали в близост до изборната секция: Джигурово СИК 014000040; Силистра СИК 193100103103;
- Незаконна агитация в изборния ден в социалната мрежа: Нова Загора СИК 201600003; община Бургас;
- Посещение на изборната секция на кандидат за общински съветник и вписване на кандидата в списъка за получаване на протокол: София СИК 224602018;
- Оповестяване на партийна принадлежност: София СИК 224607014.

III. КУПУВАНЕ НА ГЛАСОВЕ

- Сигнали за конкретни суми, предлагани за гласуване, и за финансиране на купуване на гласове: с. Средец - Неделино СИК 211800016;
- Раздаване на храна и напитки на избиратели: Пловдив СИК 162201080.

IV. ДРУГИ ФОРМИ НА КОНТРОЛИРАН ВОТ

- Присъствие на кандидати в близост до изборното помещение: Джигурово СИК 014000040;
- Масово присъствие на автомобили с различна от местната регистрация: Горна Оряховица СИК 040600053, СИК 040600051; с. Средец - Неделино СИК 211800016;
- Избирател показва на комисията разгъната бюлетина с отбелязан вот: Перник - Читалище „Просвета“ СИК 143200041;
- Гласоподавател заснема бюлетината си: с. Средец - Неделино СИК 211800016; Хасково СИК 263400032;
- Член на комисията разкрива тайната на вота н избирател, като проверява как е гласувал: София - кв. Христо Ботев СИК 224607071;
- Отправени заплахи към избиратели за изгонване от работа: Неделино СИК 211800016;

- Отправени заплахи към избиратели за физическа саморазправа: с. Средец - Неделино СИК 211800016;
 - Група от избиратели е пристигнала организирано за да гласува в секцията: Перник - Читалище „Просвета“ СИК 143200040;
 - Гражданин с неустановен статут неколкократно влиза и излиза от изборното помещение по време на броене на бюлетините и отчита че „сметките не излизат“ - Силистра СИК 193100103103;
 - Гражданин с неустановен статут води групи от по 4-5 избиратели към изборното помещение: София - кв. Христо Ботев СИК 224607070, СИК 224607071;
 - Присъствие на голям брой застъпници пред изборното помещение: Горна Оряховица СИК 040600053;
 - Застъпник на политическа партия се разпорежда на входа на изборното помещение: София - кв. Христо Ботев СИК 224607071.
-

Приложение № 3

**Данни за недействителните бюлетини за общински съветници, получени на първия тур на местните избори на 27 октомври 2019 г.
(по общини и области)**

(Източник: Централна избирателна комисия, Местни избори 2010/Резултати,
<https://results.cik.bg/mi2019/tur2/rezultati>)

Област	Общ дял на недействителните бюлетини на областно ниво (в %)	Дял на недействителните бюлетини в общини (в%)
Благоевград	14,66	Хаджидимово - 25,61, Струмяни - 24,42, Кресна - 21,22, Гоце Делчев - 19,03, Сандански - 17,18 (Хаджидимово - 9,59 невалидни бюлетини за кмет)
Бургас	14,87	Камено - 21,87, Малко Търново - 21,58, Айтос - 21,31, Карнобат - 19,71, Средец - 20,80, Приморско - 18,49, Поморие - 17,58
Варна	11,50	Долни чифлик - 24,81, Бяла - 22,95, Дългопол - 22,98, Провадия - 21,30, Аврен - 19,33, Вълчи дол - 19,11, Варна - 6,69
Велико Търново	18,64	Стражица - 26,87, Златарица - 24,48, Полски Тръмбеш - 22,66, Горна Оряховица - 21,95, Сухиндол - 20,19, Лясковец - 19,60
Видин	23,12	Димово - 31,13, Ружинци - 27,60, Белоградчик - 25,99, Чупрене - 23,06, Видин - 22,43, Грамада - 22,43, Макреш - 21,89, Ново село - 20,43, Бойница - 19,43, Брегово - 18,42
Враца	19,20	Борован - 30,42, Хайредин - 25,95, Роман - 21,88, Оряхово - 20,82, Мездра - 20,37, Криводол - 21,12, Козлодуй - 18,69, Бяла Слатина - 17,94, Враца - 17,03
Габрово	14,98	Севлиево - 18,82
Добрич	18,33	Тервел - 20,41, Балчик - 18,86, Каварна - 19,81, Добрич - 17,9, Добричка - 17,89
Кърджали	14,01	Джебел - 16,40, Кърджали - 16,54, Кирково - 14,98
Кюстендил	18,96	Кочериново - 25,74, Бобов дол - 24,25, Бобошево - 20,90, Невестино - 20,51, Рила - 20,44, Сапарева баня - 18,46, Кюстендил - 18,39, Дупница - 17,41
Ловеч	19,99	Луковит - 23,10, Тетевен - 22,18, Угърчин - 21,82, Ябланица - 21,70, Гроян - 20,87, Априлци - 19,20
Монтана	20,71	Брусарци - 26,05, Бойчиновци - 26,02, Медковец - 25,28, Монтана - 22,26, Георги Дамяново - 20,75, Лом - 19,10, Якимово - 24,91, Чипровци -

		19,92
Пазарджик	19,46	Септември - 27,02, Ракиново - 23,22, Пещера - 20,02, Белово - 19,96, Брацигово - 19,27, Панагюрище - 19,20, Пазарджик – 18,99
Перник	14,77	Ковачевци - 25,47, Земен - 25,36, Радомир - 22,06, Трън - 21,06
Плевен	17,26	Искър – 25,6, Пордим – 24,6, Долни Дъбник - 22,5, левски – 22,4, Гулянци - 21,3, Белене - 20,57, Червен бряг – 20,5, Долна Митрополия – 18,6
Пловдив град	10,26	Пловдив – 10,26
Пловдив област	19,38	Брезово - 28,95, Раковски - 27,19, Калояново - 24,90, Хисаря - 24,50, Първомай - 22,02, Съединение - 22,79
Разград	20,07	Исперих - 22,38, Кубрат - 21,04, Завет – 20,98, Лозница - 18,87, Самуил - 18,24
Русе	17,03	Борово - 24,16, Ветово - 22,09, Ценово - 21,68, Две Могили - 21,07, Сливо поле - 20,96, Бяла - 19,99, Иваново - 18,49
Силистра	19,26	Алфатар - 23,59, Кайнарджа - 22,86, Ситово - 22,17, Дулово - 21,05, Тутракан - 18,20
Сливен	18,65	Котел - 26,39, Твърдица - 24,89, Сливен - 17,56
Смолян	16,09	Баните – 23,40, Девин – 21,67, Доспат – 18,82, Чепеларе – 18,31
София град	5,16	София – 5,16
София област	17,53	Годеч - 24,30, Своге - 23,45, Правец - 23,24, Чавдар - 22,51, Драгоман - 22,78, Копrivщица - 21,71, Горна Малина - 20,83, Костинброд – 19,61, Божурище – 19,75, Антон - 19,44, Костенец - 19,03, Пирдоп – 18,79, Елин Пелин – 18,23
Стара Загора	17,54	Мъглиж - 28,91, Братя Даскалови - 26,16, Чирпан - 24,91, Гълъбово - 22,98, Николаево - 21,24, Гурково – 20,77, Раднево – 18,80.
Търговище	14,99	Опака - 22,95, Попово - 18,70
Хасково	17,55	Симеоновград - 27,56, Тополовград - 24,71, Харманли - 22,17, Свиленград - 21,15, Ивайловград - 20,53
Шумен	15,73	Смядово - 25,22, Каспичан - 22,56, Велики Преслав - 19,98, Нови пазар - 19,76,
Ямбол	17,68	Стралджа – 21,55, Тунджа - 19,23, Елхово - 18,73, Болярово - 17,44

АСОЦИАЦИЯ „ПРОЗРАЧНОСТ БЕЗ ГРАНИЦИ”

ОБЩИНИ НА ПРИЦЕЛ (доклад от наблюдението на изборите за общински съветници и кметове, проведени на 27 октомври и 3 ноември 2019 година)
София, декември 2019

АСОЦИАЦИЯ „ПРОЗРАЧНОСТ БЕЗ ГРАНИЦИ”

София 1463, ул. „Шандор Петъфи” № 50, ет. 1
тел. 02/9867713, 9867920
тел./факс 02/9867834
e-mail: mbox@transparency.bg
www.transparency.bg